

Columba Stewart OSB

CASSIAN monahul

Învățătura ascetico-mistică

Traducere:

diac. Ioan I. Ică jr și Cristian Pop

Editura DÆISIS

Sibiu
2000

Cuprins

Notă asupra autorului (DIAC. IOAN I. ICĂ JR) 5

Ce înseamnă a scrie despre ascetismul și monahismul antic într-un context postmodern? (COLUMBA STEWART OSB) 7

Prefață 25

1. CASSIAN MONAHUL 31

Discreție 31

Locul nașterii și copilăria 33

Începuturile monahale la Betleem 35

Egiptul 37

O mărturie demnă de crezare? 37

Primele zile: monahismul în Delta Nilului 38

Sketis 40

Kellia și Nitria 42

Părăsirea Egiptului 44

Constantinopol și Roma 45

Refugiu la Ioan Hrisostom 45

Misiune la Roma 46

Galia 48

Un liman monahal 48

Rețeaua de relații a lui Cassian și situația monahismului 49

Har și voință liberă	53
Împotriva lui Nestorie	57
Moartea lui Cassian	60
Moștenirea	61
Un monah pentru alții	63
2. CASSIAN SCRITORUL	65
Moduri de lectură	65
Scrierile monahale ale lui Cassian	68
<i>Evaluarea proiectului</i>	68
<i>Relațiile dintre Așezăminte și Convorbiri</i>	69
<i>Relațiile între Convorbiri</i>	72
Limbă și stil	75
Izvoarele lui Cassian	76
Pedagogia lui Cassian	79
<i>Repetiția</i>	79
<i>O ilustrare: scopurile vieții monahale</i>	80
Cassian dascălul	81
3. CASSIAN TEOLOGUL	83
Itinerarul spre scop și sfârșit: cartografierea vieții monahale	83
Căutarea curăției inimii	85
<i>Fundalul</i>	85
<i>Locul curăției inimii în teologia monahală a lui Cassian</i> ..	87
Contemplația	93
<i>Vedere și cunoaștere</i>	94
<i>Filozofie și Biblie: Cassian despre Marta și Maria</i>	95
Fericirea cerească și vederea lui Dumnezeu	104
<i>„Feriți cei curați cu inima, căci aceia vor vedea pe Dumnezeu”</i> ..	104
<i>„Împărăția lui Dumnezeu e înăuntrul vostru”</i>	106
<i>Cer sau pământ?</i>	109
Monah pentru lume	111
4. TRUP ȘI DUH, ÎNFRÂNARE ȘI CASTITATE	113
Castitate și ascetism în scrierile lui Cassian	113
Plăcerea	116
<i>Plăcere și natură: antropologia lui Cassian</i>	116
<i>Plăcerea și celelalte patimi</i>	118
<i>Puterea poștei</i>	120
<i>Căsătoria</i>	121

Trupul	123
Înfrânare și castitate	125
<i>Diviziunea între ascetism și har</i>	125
<i>Disciplinele ascetice ale înfrânării</i>	127
<i>Etapile castității</i>	132
Harul dumnezeiesc și voința omenească	133
<i>Hotarele trupului și duhului</i>	133
<i>Cassian și „semipelagianismul”</i>	135
<i>Primul tratat al lui Cassian despre har:</i>	
<i>cartea 12 a Așezămintelor</i>	136
<i>Convorbirea 13 a lui Cassian, „Despre ocrotirea dumnezeiască”</i> ..	137
Scurgerile nocturne	140
Sinceritate și libertate	144
5. BIBLIA ȘI RUGĂCIUNEA	145
Exemple de rugăciune și interpretare biblică	147
<i>Istoria lui Sarapion</i>	147
<i>Sursele episodului</i>	151
Cunoașterea duhovnicească	152
<i>Cunoașterea lumească și cunoașterea duhovnicească</i>	152
<i>Cunoașterea practică și cunoașterea duhovnicească</i>	154
<i>Genurile cunoașterii duhovnicești: sensurile Scripturii</i> ..	156
Vederea și cunoașterea lui Hristos	159
6. RUGĂCIUNEA NEÎNCETATĂ	167
Interacțiunea dintre Biblie și rugăciune	167
Biblia și rugăciunea în Egipt	169
<i>Melete și meditatio</i>	169
<i>Rugăciunea monologistă și antiretică</i>	172
Asimilarea tradiției de către Cassian	173
Căi ale rugăciunii neîncetate	175
<i>Ascetism și rugăciune</i>	175
<i>Cele patru feluri de rugăciune</i>	177
<i>Rugăciunea Domnului</i>	179
<i>Cuvinte și dincolo de cuvinte: metoda rugăciunii neîncetate</i> .	181
7. EXPERIENȚA RUGĂCIUNII	187
Extazul	190
<i>Cassian despre extaz: excessus mentis și „rugăciunea de foc”</i> ..	191
<i>Învățătura lui Cassian în context</i>	193

Străpungerea	199
<i>Fundalul</i>	200
<i>Analiza străpunerii și a lacrimilor la Cassian</i>	203
Învățător al rugăciunii	209
Postfață	211
Excurs: CASSIAN DESPRE EGIPTUL MONAHAL	213
Egiptul de Jos: monahismul în Deltă	213
<i>Panephyxis</i>	213
<i>Diolcos</i>	214
<i>Ambiguități în Deltă</i>	214
Sketis	216
Convorbirile 4–8: <i>Daniel, Sarapion și Serenus</i>	217
Convorbirile 9–10: <i>Isaac</i>	217
Convorbirile 21–23: <i>Theonas</i>	218
<i>Alți monahi din Sketis</i>	219
<i>Moise, Calamus și „deșertul Calamus sau Porphyrion”</i>	220
Relatări de mâna a doua	222
Monahi cunoscuți din alte surse	223
Note	225
Bibliografie	327

Editura și Librăria DEISIS
 str. Timotei Popovici, nr. 21, 550164 Sibiu
 tel./fax 0269-214272
www.edituradeisis.ro

Difuzare: SC SUPERGRAPH SRL
 str. Ion Minulescu, nr. 36
 031216 București, sector 3
 tel. 021-3206119, fax 021-3191084

Cassian monahul

Lucrul cel mai uimitor în opera lui Cassian sunt tăcerile sale.

Cappuyens, „Cassien”

Discreție

Asemenea altor figuri ale monahismului timpuriu, Ioan Cassian scapă cititorilor săi moderni. Stilul său discursiv, evocările unor trepte incredibile de desăvârșire ascetică și contemplativă, înțelegerea sa antică (androcentrică) a sexualității descurajează până și pe cei mai tenace în încercarea de a-și croi un drum prin hățișul cuvintelor sale. Mai mult, și mai fundamental încă, presuposițiile și imperativele religioase ce susțin și dau vigoare operelor sale nu ne mai sunt familiare sau pot fi greșit înțelese. Cititorii monahi și cei ce împărtășesc interesele acestora continuă să găsească utile multe din învățăturile lui Cassian, deși opera sa le rămâne în mare măsură opacă și lor. Scopul acestui studiu e acela de a ne duce aproape de Cassian și de a-l aduce pe Cassian aproape de noi, de a capta vocea lui pe cât de bine pot, știind foarte bine că tot ceea ce spune necesită atât traducere, cât și interpretare.

Cassian își prezintă *Convorbirile* ca pe o modalitate oferită noilor monahi ai Galiei de a-i auzi pe marii monahi ai Egiptului vorbindu-le așa cum o făceau la ei acasă (deși acum, desigur, în latină)^{1*}. Aerul unei relatări fidele și al unei traduceri neutrale e

* Referințele la operele lui Cassian se fac după ediția PETSCHENIG din *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 13 și 17: *Conl.* = *Conlationes* (Convorbiri); *Inst.* = *De institutiis coenobiorum* (Despre așezămintele chinoviților); *De Inc.* = *De Incarnatione* (Despre Întrupare); trad. rom. prof. Vasile Cojocaru și prof. David Popescu: SFINTUL IOAN CASSIAN, *Scrieri alese*, PSB 57, Ed. IBMBOR, 1990.

tocmai acesta, auditoriul său din Galia întrezărindu-se în mare măsură atât în *Așezăminte*, cât și în *Convorbiri*. Orice efort de a înțelege și interpreta pe Cassian pentru cititorii de astăzi va fi deopotrivă subiectiv și va trăda cu siguranță interese aflate dincolo de ale sale. Dar, așa cum a aflat Cassian însuși, imperativul de a interpreta viu întrece în cele din urmă frica de a trăda.

Capacitatea sa de a ne scăpa printre degete e un element central al biografiei lui Cassian². Extraordinar în capacitatea de a se șterge pe sine însuși, el rezistă eforturilor noastre de a-l cunoaște și înțelege. Există unele chei, dar nu există nici o *Vita Cassiani*. N-a avut nici un biograf contemporan, și scurta schiță a lui Ghenadie redactată la câteva decenii după moartea sa a generat mai multe controverse decât certitudini. Data și locul nașterii au fost controversate, până și numele său nu este sigur. Cronologia evenimentelor majore ale vieții și scrierilor sale se bazează mai mult pe deducții decât pe dovezi solide.

Dacă am avea numai *Așezămintele* și *Convorbirile* lui Cassian pe care se centrează acest studiu, percepția noastră despre el ca un monah extrem de implicat în viața Bisericii ar fi într-o mare măsură diminuată. O mână de referințe în documente contemporane ne revelează faptul că acest mare avocat al vieții monahale a făcut parte din anturajul lui Ioan Hrisostom la Constantinopol și a ajutat la transmiterea apelului adresat scaunului Romei de marele arhiepiscop depus în mod abuziv. Toată această activitate bisericească a avut loc *după* experiența vieții anahoretice în Egipt, care avea să devină idealul său monahal. Puțin cititul său tratat *Despre Întruparea Domnului* dovedește că ultimul său act public a fost acela de a scrie o lucrare de teologie polemică adresată nu monahilor, ci ca răspuns la provocarea dogmatică a nestorianismului. Descoperiri cruciale din secolul XX au dezvăluit dependența sa, atent (și necesar) disimulată, de dascălul său, nenumit în scrierile sale: Evagrie Ponticul, și de inspiratorul lor comun: Origen.

Deși sunt multe lucruri pe care nu ni le spune despre sine însuși, Cassian nu pare să fi fost stingherit de extinsa (și uneori „nemonahala”) desfășurare a vieții sale. Reticența sa personală se poate explica numai prin faptul că se simțea un monah căruia i se încredințase o misiune: aceea de a oferi cea mai bună întemeiere monahismului incipient din sudul Galiei. Martor al zdruncinării idealului său monahal în Egipt ca urmare a politicii bisericești sau pur și simplu a ranchiunelor și invidiilor personale, lui Cassian i s-a oferit șansa de a modela un altul. A făcut acest lucru cu o remarcabilă

discreție în ce privește propria persoană, necomunicându-ne nimic dincolo de ceea ce considera strict necesar pentru a-și argumenta credibilitatea monahală³. Așa cum observa un savant, informațiile lui Cassian despre sine însuși „se topesc în propria sa prezentare și sunt absorbite de aceasta”⁴. Oricât de virtuoașă ar fi, smerenia sa e prima provocare pe care o pune biografului său.

Locul nașterii și copilăria

Stricta ștergere de sine a lui Cassian începe odată cu începutul: nu ne spune niciodată unde anume s-a născut. Această lacună a generat o veritabilă subindustrie în interiorul studiilor cassianiene. Mărturiile pe care ni le oferă Cassian însuși sunt uimitor de neutrale și se pot potrivi cu oricare din cele două regiuni pretendente: Galia și regiunea dintre Dunăre și Marea Neagră, cunoscută în antichitate drept Scythia Minor, iar recent drept Dobrogea, parte integrantă a României moderne. Argumentele în favoarea unui loc sau altul se rotesc amețitor în jurul acestor mărturii firave⁵.

Întâi de toate numele său: contemporanii săi stricți și cei imediat ulteriori îl numesc întotdeauna „Cassianus”. În propriile sale opere însă apare numai de două ori numele „Iohannes”, iar „Cassianus” niciodată⁶. Cassian ar putea fi numele de botez, iar Ioan numele monahal⁷. Cassianus era un nume destul de comun, derivat din încă și mai comunul Cassius; amândouă se întâlnesc de-a lungul și de-a latul regiunilor orientale și occidentale ale lumii mediteraneene⁸. Numele însuși nu ne spune nimic despre locul nașterii sale⁹.

Cassian s-a născut probabil cândva la începutul anilor 360–370¹⁰. Din scrierile sale aflăm că proprietățile familiei sale erau împădurite și roditoare (*Conl.* 24.1.3)¹¹, iar climatul era rece (*Conl.* 24.8.5)¹². Regiunea era de asemenea „prinsă de gerul unei mari necredințe” (*Conl.* 24.8.5)¹³ și fără mulți monahi (*Conl.* 24.18)¹⁴. În copilărie Cassian a avut un pedagog și a învățat literatura clasică (*Conl.* 14.12). Dintre membrii familiei menționează numai o soră care a rămas întrucâtva parte a vieții sale monahale (*Inst.* 11.18). Se poate ca aceasta să-și fi sfârșit zilele împreună cu el, probabil în Marsilia, în mănăstirea de femei pe care, potrivit lui Ghenadie, a întemeiat-o¹⁵. Călătoria în Palestina și Egipt a însemnat pentru el străbătrea „multor țări” (*Conl.* 1.2.3, 3.2.1).

Declarația cea mai directă a lui Cassian privitoare la patria sa e cea care poate fi cel mai puțin creditată. Făcând în tratatul *Despre*

Întruparea Domnului un apel la adresa Bisericii Constantinopolului de a se feri de erezia lui Nestorie, îi numește „concețâteni prin iubirea de patrie” (*De Inc.* 7.31.3). Acest tribut retoric adus dascălului său decedat, Ioan Hrisostom, nu era menit să fie citit „ad litteram”. Singura noastră altă cheie, o altă figură retorică, apare în prefața la *Așezământele*. Cassian se compară cu Hiram din Tir care, deși sărac și străin, a fost chemat să-l povățuiască pe Solomon la construirea templului (*3 Rg* 7, 13–14). Cassian fusese invitat de episcopul Castor al cetății Apta Iulia situată la nord de Marsilia, să-l sfătuiască cu privire la zidirea adevăratului templu al vieții monahale (*Inst. Praef.* 1–2). Completând paralela și vorbind despre sine însuși ca „lipsit de toate cele și printre cei mai sărmani”, el omite apelativul de străin. Pentru unii, această omisiune arată că nu era străin de Galia¹⁶. Însă forța tipologiei biblice înseși, din care face parte integrantă și statutul de străin al lui Hiram, ar putea foarte bine spune și ceea ce Cassian evită să rostească explicit despre sine însuși: și anume că, la fel ca Hiram, și el era un străin.

Singurul contemporan apropiat care face remarci cu privire la originea lui Cassian este Ghenadie, și el originar din Marsilia, care își deschide schița biografică pe care i-o închină cu observația că era „de neam scit” (*natione Scythia*)¹⁷. Această remarcă aparent directă a devenit peticul de pământ cel mai frecvent arat de investigația savanților. Cei înclinați să plaseze patria lui Cassian în Galia, au sugerat că expresia *natione Scythia* se referă la Sketis, patria monahală a lui Cassian, în timp ce alții l-au citit pe Ghenadie în sensul mai evident care plasează locul de naștere a lui Cassian în Scythia Minor¹⁸. Alte localități nominalizate sunt: Atena, Palestina și Sert, un oraș lângă Bitlis în Kurdistan¹⁹. Galia și Dobrogea sunt însă principalele pretendente, majoritatea savanților moderni opinând astăzi în favoarea celei din urmă. Nu există însă un consens și probabil că el nu va exista niciodată.

Fotie, patriarh al Constantinopolului în secolul IX, ale cărui note privitoare la conținuturile bibliotecii sale oferă prețioase informații cu privire la multe scrieri vechi ce nu ne-au mai parvenit, se referă la Cassian pe care l-a citit într-un rezumat grec, ca la „Romanul”, vrând probabil să spună prin aceasta că era latin²⁰. Referința nu ne ajută să localizăm locul de naștere al lui Cassian, dar notele lui Fotie pe marginea versiunii grecești a operei lui Cassian, ne avertizează cu privire la un fapt important: Cassian a fost recunoscut de monahii greci ca fiind unul de-al lor. Traducerea în grecește a operei sale făcută de unii dintre aceștia era un rar compli-

ment. Fapt și mai important, unele din istoriile relatate de el au fost incluse în marea colecție alfabetică a *Apoftegmelor* sau zicerile monahilor din deșert (*Patericul* egiptean). E singurul latin atât de onorat în interiorul acelei vaste colecții de înțelepciune monahală²¹.

Cassian și-a propus să aducă în Occident tradiția monahală răsăriteană. Receptarea sa de către Răsărit oferă cel puțin o validare a pretenției sale, pentru că-l vedem mișcându-se cu ușurință între creștinismul răsăritean și cel apusean²². Mediul care i-a permis aceasta a fost bilingvismul său, întreaga sa realizare clădindu-se pe acest simplu fapt. Dacă stăpânirea latinei sugerează despre Cassian că a fost un vorbitor și un scriitor latin nativ²³, el a folosit zi de zi limba greacă timp de cel puțin 25 de ani petrecuți la Betleem, în Egipt și la Constantinopol. Greaca sa o putem aprecia numai din indicațiile pe care le oferă în scrierile sale latine, dar acestea sugerează că vorbea și citea bine în această limbă²⁴. Cunoștea Biblia în limba greacă și putea cita din greci²⁵. Acest bilingvism oferă argumentul cel mai constringător în favoarea ipotezei scitice: în zilele lui Cassian, Scythia Minor era o regiune bilingvă, unde a putut primi o educație latină clasică într-un mediu în care elenismul avea o puternică prezență²⁶. Un secol mai târziu, un alt scit trăitor la Roma, Dionisius Exiguus, va exploata la rândul său un astfel de mediu pentru a traduce texte teologice, monahale și canonice grecești în latină²⁷. Desigur, și un tânăr educat din Galia putea studia limba greacă. Marsilia, unde și-a petrecut ultimii săi ani, era o cetate cu rădăcini grecești și un centru comercial cu Răsăritul²⁸. Cassian a putut învăța limba greacă și atunci când a ajuns în Palestina. Oricare ar fi însă mediul său, el a călătorit nestingherit în Răsăritul creștin unde a învățat viața monahală și ulterior a slujit în biserica Constantinopolului. Deși destinul său a stat în Occidentul latin, el s-a simțit cel mai acasă în Răsăritul grec.

Începuturile monahale la Betleem

În jurul anului 380, Cassian a plecat în Palestina²⁹. Călătorea împreună cu un prieten mai bătrân, Gherman, care avea să fie însoțitorul său permanent pentru următorii douăzeci și cinci de ani³⁰. Cassian scrie cu căldură despre Gherman, folosind frumoasa, chiar dacă lipsita de originalitate imagine potrivit căreia erau „o singură inimă și un singur suflet în două trupuri” (*Conl.* 1.1). Gherman i-a servit ca interlocutor în *Convorbiri*. Într-una din ele, avva Nesteros

se adresează lui Cassian ca unuia mai tânăr (*Conl.* 14.9.4). Mărturiile externe provenite din timpul pe care l-au petrecut ulterior la Constantinopol confirmă atât faptul că Gherman a existat cu adevărat, cât și faptul că era mai în vârstă decât Cassian³¹.

Nu știm de ce anume s-a stabilit Cassian la Betleem, un mic orașel dominat de bazilica construită de Constantin cel Mare deasupra peșterii Nașterii lui Iisus. Cassian și Gherman au venit în Țara Sfântă într-o epocă în care atât pelerinajele, cât și viața monahală înfloreau și intențiile lor erau cu siguranță legate de aceste două fenomene. Câteva remarci indirecte indică o oarecare familiaritate cu geografia Palestinei; în mod surprinzător însă, Cassian nu menționează niciodată Ierusalimul zilelor sale sau locurile sfinte³². El rămâne concentrat pe Betleem, unde el și Gherman au devenit monahi.

Chinovia în care au trăit pare să fi fost aproape de bazilica Nașterii pentru că Ioan Cassian o descrie drept „mănăstirea noastră, unde Domnul nostru Iisus Hristos S-a născut din Fecioară” (*Inst.* 3.4). Altundeva observă că trăiau nu departe de peștera Nașterii (4.31) și că fângăduința de a face numai o scurtă vizită în Egipt a fost întărită cu un jurământ depus în însăși peștera Nașterii (*Conl.* 17.5). Probabil că mănăstirea lor era mănăstirea din câmpul păstorilor, unde ulterior avea să petreacă un an și Paladius³³. Deși folosea și recomanda scrierile lui Ieronim³⁴, Cassian nu face nici o mențiune privitoare la mănăstirea întemeiată de acesta la Betleem în anul 386³⁵. Din pricina acestei omisiuni se presupune îndeobște că Gherman și Cassian au sosit la Betleem înaintea lui Ieronim și n-au fost monahi ai comunității sale³⁶. Limba comunității lui Ieronim era latina (deși erau în ea și răsăriteni³⁷); Cassian pare, așadar, să se fi format într-un mediu monahal în întregime grec³⁸.

Descrierea făcută de Cassian comunității din Betleem e umbrită de exaltarea cu care prezintă toate lucrurile din Egipt. El ne înfățișează o chinovie luptându-se oarecum cu probleme disciplinare. Monahilor le plăcea să se întoarcă în pat după slujba de noapte și a trebuit născocit un procedeu pentru a-i ține treji (acesta a fost, sugerează Cassian introducerea unei noi slujbe de dimineață)³⁹; în același timp, ei înclinau să fie mai degrabă inflexibili în ce privește regulile postului și nedoritori să-și acomodeze disciplina exigențelor ospitalității (*Inst.* 5.24). Acești chinoviți, somnoroși dar riguroși, nu se puteau ridica la înălțimea adevăratei desăvârșiri monahale a deșertului egiptean. Deși Cassian și Gherman au fost hrăniți cum se cuvine pentru „copilăria lor” (*Inst.* 3.4.1), Betleemul a ajuns să reprezinte doar o etapă ce avea să fie lăsată în urmă⁴⁰. Odată ajunși în

Egipt, pretinde Cassian, li s-a spus să uite tot ceea ce au învățat mai înainte și să urmeze numai calea egipteană: această afirmație era probabil un îndemn pentru monahii din Galia să facă și ei același lucru (*Conl.* 18.3.1).

Comentariile lui Cassian privitoare la episodul Betleem sugerează că el a intrat în mănăstire de tânăr și nu a rămas acolo mai mult de câțiva ani⁴¹. Inspirați de spusele unui bătrân egiptean cu numele Pinufius, găzduit în chilia lor, Cassian și Gherman au rămas uluiți când acesta li s-a descoperit a fi un faimos egumen al unei chinovii fugit din mănăstirea sa din Delta Nilului pentru a-și putea păstra smerenia. Monahii săi l-au urmărit însă și l-au luat acasă pe sus cum mai făcuseră deja o dată⁴². Acest avva Pinufius i-a lăsat pe tinerii săi prieteni cu o sete după adevărul monahism ce putea fi găsit numai în Egipt. În ciuda tinereții lor, Cassian și Gherman au dobândit din partea comunității din Betleem permisiunea de a vizita Egiptul pentru un scurt tur al mănăstirilor⁴³. Călătoria lor a avut loc nu mult după întâlnirea cu avva Pinufius⁴⁴; faptul că în Egipt Cassian mai putea apărea drept un „tânăr”, sugerează că Gherman și Cassian au părăsit Betleemul la mijlocul anilor 380–390 plecând spre ceea ce avea să devină noua lor patrie monahală⁴⁵.

Egiptul

O mărturie demnă de crezare?

Dacă pentru viața timpurie a lui Cassian avem doar câteva mărturii firave, experiențele sale în Egipt au produs o imensă cantitate de informații. Intenția sa de a oferi monahilor din Galia o imagine vie a vieții monahale egiptene a făcut ca *Așezămintele* și *Convorbirile* sale să fie pline de o mare cantitate de materiale geografice, biografice, anecdotice. Dar el nu scria despre monahismul egiptean ca un gazetar, scopul povățuirii monahale determinând atât structura, cât și conținutul scrierilor sale. Detaliile privitoare la peisaj și oameni sunt în primul rând ilustrative, fiind incluse pentru a conferi atât atmosferă, cât și autoritate propriei sale sinteze privitoare la teologia monahală⁴⁶.

Dacă ne mișcăm de la remarcile incidentale referitoare la Egipt spre planul narativ, predomină intențiile teologice ale lui Cassian: pentru el, istoria stă în detalii, iar imaginea de ansamblu e teologică. Relatarea sa cu privire la originile și evoluția monahismului, de

exemplu, e lipsită de valoare istorică dar servește bine intențiile sale pedagogice⁴⁷. Relatarea sa privitoare la controversa antropomorfită din Sketis e atât de miniaturală și îngustă încât îl poate duce în eroare cu ușurință pe cititor (*Conl.* 10.2–3). Atunci însă când este interpretată teologic, istoria cu pricina ocupă un loc central în învățătura sa despre rugăciune⁴⁸.

Atât rolul determinant al scopului mai larg al lui Cassian, cât și problema relatărilor sale tendențioase privitoare la viața monahală din Egipt sunt chestiuni reale care modulează inevitabil interpretarea scrierilor sale. Totuși, aceste preocupări sunt cel puțin distincte oarecum de chestiunea *credibilității* detaliilor sale geografice și biografice. Deși nu există un acord cu privire la timpul pe care l-a petrecut în Egipt, nimeni nu se îndoiește de faptul că a fost aici. Un studiu mai detaliat revelează faptul că din scrierile sale pot fi culese mult mai multe date autobiografice și istorice decât s-a crezut uneori⁴⁹. În scrierile sale monahale, Cassian împletește cunoașterea sa directă cu sursele literare care îi erau accesibile. Multe din informațiile conținute în *Așezămintele* și *Convorbirile* sale le avem numai de la el și se bazează în mod evident pe propriile sale experiențe. Lucrurile pe care ni le spune despre locuri și oameni pot fi adeseori comparate cu alte texte⁵⁰, iar acest lucru ne arată că, în mare, el este un martor util, demn de crezare și important în ce privește scena monahismului din Egiptul de Jos⁵¹ de la sfârșitul secolului IV. O atare mărturie a familiarității sale cu locurile și personajele principale ale acelei extraordinare lumi monahale sprijină pretenția sa adeseori repetată de a vorbi din experiență mai degrabă decât din auzite.

Primele zile: monahismul în Delta Nilului

Cassian și Gherman au plecat în Egipt probabil la mijlocul anilor 380–390 și au rămas acolo până în anii 399–400. Nu există decât un singur incident notabil menționat în scrierile sale privitoare la șederea sa în Egipt: controversata scrisoare a patriarhului Teofil cu privire la antropomorfism (*Conl.* 10.2), care poate fi datată la începutul anului 399. Din mărturii externe știm că această controversă trebuie să fi apărut spre sfârșitul șederii lui Cassian. Datarea plecării spre Egipt depinde, așadar, de presupunerile făcute cu privire la viața chinovială a lui Cassian la Betleem. Singura cheie care există e o referință făcută la sfârșitul *Convorbirii* 17 cu privire la o scurtă vizită la Betleem după șapte ani petrecuți în Egipt urmată de

reîntoarcerea în Sketis. Acest cadru temporal a fost acceptat de majoritatea savanților, chiar dacă pasajul cu pricina nu se găsește nici cel puțin într-un manuscris timpuriu⁵². Dacă argumentul în favoarea excluderii acelei referințe nu este concludent, e totuși adevărat că în mare parte cronologia șederii lui Cassian în Egipt trebuie dedusă din mărturii circumstanțiale și din semnificația pe care el însuși o atribuie experiențelor sale de aici. Rolul normativ al monahismului egiptean în imaginația și învățătura lui Cassian sugerează că șederea sa în Egipt a fost profund formativă și de aceea trebuie să fi durat cel puțin câțiva ani buni.

Cassian nu trasează nicăieri un itinerar complet pentru cei aproape cincisprezece ani pe care el și Gherman i-au petrecut în Egipt. Știm că au petrecut o vreme în Delta Nilului, în Sketis și în Kellia. N-au mers niciodată mai departe spre sud, în ciuda speranței lor inițiale de a face acest lucru (*Conl.* 11.1)⁵³. Din *Convorbirile* 11–17 putem reconstitui o imagine coerentă a vizitei lor la mănăstirile din Egiptul de Jos⁵⁴. Ajungând cu corabia în portul Thennesus⁵⁵, s-au întâlnit cu un fost anahoret cu numele Archebius⁵⁶, care acum era episcop al cetății apropiate Panephris⁵⁷. Ales episcop după treizeci și șapte de ani de eșec anahoretic potrivit propriei sale mărturii, Archebius își păstrase disciplina monahală și după alegerea sa (*Conl.* 11.2.1). Nu i-a fost greu să facă acest lucru pentru că zona înconjurătoare, observă Cassian, era în mare parte distrusă de furia mării și regiunea era părăsită de populație afară de monahi⁵⁸.

După cum ne spune Cassian, Archebius se afla în Thennesus pentru alegerea unui nou episcop. El se oferă să-i ia pe Cassian și Gherman cu el la Panephris vizitând anahoreții aflați în drum (*Conl.* 11.3). *Convorbirile* 11–17 sunt atribuite la trei dintre acești anahoreți: Cheremon, Nesteros și Iosif (cf. *Conl. Praef.* 2 2). Iosif, spune Cassian, provenea dintr-o familie ilustră din Thmuis și fusese el însuși o figură de seamă în cetatea sa. Cassian mai observă că, spre deosebire de majoritatea monahilor egipteni, Iosif vorbea limba geacă, îngăduindu-i să discute direct cu vizitatorii săi (*Conl.* 16.1)⁵⁹. Lângă Panephris, Cassian și Gherman îl vizitează pe vechiul lor prieten Pinufius (*Conl.* 20) egumenul fugit, care le răsplătește ospitalitatea găzduindu-i la rândul său în chilia sa (*Inst.* 4.30–31, *Conl.* 20.1.2). Panephris se poate să fi fost și locul chinoviei avvei Pavel, sediul *Convorbirii* 19⁶⁰.

Și-au continuat drumul spre Diolcos⁶¹, un centru monahal menționat deja în *Așezăminte*⁶². Cassian pune în contrast eroismul anahoreților care luptau cu furia mării și a nisipului și-și aduceau apa